

Femte roten, tomt 54

Kvarteret Gamla Tullen

Tjugoåttonde roten 1637–57v Nära Stora Bommen öster om
Masthamnen

Sextonde roten 1657h–70

Generalkvartermästare David Lydinghielm)

1677–78

M1676 ”Kronans Ingeniör”, 1 tomt

Pres. Abraham v. Eyck föreslog 1671, att en ledig plats ”näst vid Tullstufwun nordan om Stoore Hamnen ned mot Stoore Bommen skulle användas till slaktare- och fiskaretorg, presenterande sig att wilja slaktare- och fiskarebodas af sin egen bekostnad uppbygga och dem sedan, om magistraten så begärer, upplåta, så att där alltid må färskt kött och färsk fisk fahl hållas.” (Resolutionsboken)

Det förefaller inte som om magistraten var intresserad av förslaget – möjligen ansågs inte platsen ligga centralt nog. Det var i stället ett annat problem, som pockade på sin lösning. Fr.o.m. år 1660 hade sillstimmen börjat söka sig mot Bohusläns kuster och Göteborg behövde en plats för saltning av sill och omhändertagande av den och annan fisk. Den lediga platsen vid Stora Bommen upplåts till en holländare Frans Cornelis Dennick, som av regeringen hade sänts till Göteborg med uppgift att organisera sillfisket. Om regeringsmaktens förhoppningar på sillfisket kan man läsa i ett kungabrev från 1667:

”Wij Carl medh Gudhs Nådhe etc Giöree her medh witterligit, såsom dhen ymnogheten på Sillen sig någon Thidh bortåthh her utij vårt Rike, hafwer låtit förspöria oss ahnledning gifwit hafwa thill ät wara på alla medell ombracht giönnom hwillka dhen samma kunde nyttias thill wara undersåtares förkofring och bestå helst eftersom ferfarenheten ådagagifwer, hward werkeliga fördhelar och nyttor af sillefiskeriet på andre orter befinnas. Alltså och emedan oss är tillkiännagifwit, huruledes Frans Cornelli Dennicks från barndomen widh fiskeriet uppfödd icke obenägen wore sig thilll Giöteborg eller annorledes her i Rijket, hwarest sillefiskeriet utaf oss är efterlåtit med twännee sillebyssor eller skep bequämme tilll sillefiskeriet sampt der till behörigt folck och nöwendigheter ät transporterä” (därefter följer en uppräknig av de friheter som Frans Cornelli Dennicks skulle beviljas. Källa: Uddevalla E 1:2)

Av Göteborgs magistrats registratur (Ba:1) framgår det att ”direktoren” Frans Cornelius Dennick först hade ingått avtal med Hans Mackliers arvingar om att få bo i deras hus. Men Dennicks hustru hade med sin mans samtycke hyrt ett annat hus i vilket hon redan hade börjat inflytta. Detta var också beläget vid vattnet ”och icke mindre ähn Mackeleerens till hans willkor och tiensts förrättande tienligit”. I samma arkivvolym kan man också hitta Frans Corneliusson Dennicks kvitto på att staden Königsberg hade betalt honom 3 515 polniska gulden, som staden hade varit skyldig honom.

Avsikten med den till Frans Dennick skänkta tomten var att han skulle bebygga den. Han hann inte med detta förrän han avled i mars 1670. Hans änka Catharina Dennicks var närvarande på ett

barndop hos Sibrandt Valk 1671 (J.W. Berg: Kristine kyrkas böcker, s. 109). Mannens skepp S:t Peter sålde hon till ett konsortium av stadens borgare. Den 12.7.1675 hade hon anledning att i rätten vända sig mot Anders Hansson Högen och hans intressenter Mattes Börgesson, Frantz von Ackern och Bengt Börgesson. Hon flyttade snart från Sverige. Göteborgs magistrat måste efter Dennicks död ursäktas inför Kungliga Kommerskollegium:

”Af Eders Excell-ces och det Kongl Collegii Nådgunstige skrifwelse af den nästförledne 7 Majj infatte wij ödmuikt Hans Kongl. Majrtz allernådigaste åhoga om stadens förkofring genom sillefiskets inrättande och fortgång, hwilket att fortsättia och werckställig t giöra samt een eller twenne af Frantz Corneliisons Dennicks Bsser inlösa. Så ock till sillefiskets förnödenheet et Tomhuus uppbyggia. Det Kongl. Collegium behagar, att wij stadhens handelsmän beweka och öfwertahla wele. Så ehuruwähl wij detta gierna straxt i werket ställt hade. Lijkwäll emedan en deel af dem som det mast angår icke hafwa warit hemma stadde, så hafwa wij icke förrän nu nyligen Borgerskapet genom stadzens Handels Collegium detta ärendet och alle moment, som till dess företagande kunde gälla, låtit förehålla, men dock intet därmed hoos dem kunnat utthrätta, eftersom dhe på stoor skada komne are, och af en god anledare (=anförare), folck och allehanda requisiter mangel hafwa ----- synes oss Tomhuuset icke wäll kunna bekostas, emedan så staden som borgerskapet stå i andra widlyftige byggningar, och inge preperatorier ännu till Heringsfiskeriet gjorde are. Kunna wij framdeles hoos Borgerskapet der till något skaffa, skole wij gärna wår högsta flit hörsamtligest använda. Hwad nu Frantz Cornelissens Dennicks här byggde fartyg anbelangar, så är det eene der af till Koopfardie bygd men till Heringsfiskeriet obeqwämt, såsom här innelagda copian af åttskillige siömäns relation derom förmåler och af någre af wädelden beskadade Borgare kiöpt i den underdånige tillförsicht att niuta der på samma friheet som af Hans Kongl Maj:t fyra mindre stadzens skepp allernådigst förundt är, dock med wilkoer och betingning, hwar berördee friheet icke obtineras kunde, skulle kiöpet på Enkians eegen last till intet blifwa. Det Höglöf-e Kongl. Collegio hafue wij ödmuikeligen till att betacka som på wår förbön hafwer täckts dem heel Inländsk friheet förinna, hwilka till upprättelse af sin lijdna skada i branden hafwa sökt intresse i Tore Jonssons skep S. Jürgen och om samma friheet supplicerat.”

I ett annat magistratsbrev till Kungl. Commerskollegium lämnas uppgifter om hur det gick med köpet av S:t Peter: en del av dem, som tecknat sig som partsredare hade av ekonomiska skäl måst draga sig från saken, varigenom skeppet som hade befraktats och merendels var färdigt att avsegla kom att bli liggande, de andra redarna till stor skada. Magistraten ansåg, att sådana, som ej hade lidit skada av branden borde få inlösa parter. (Ba:2)

På dåvarande ingeniörens, sedermera överstelöjtnanten David Lydinghielms (före adlandet Lydings) anhållande ”att måge een wid stora Bohmen mäst under Watten swäfwande ödeplats nederst in till den afpåhlade Wallhampnens Bollwirke blifwa accomenderat” honom (Citat efter Sveno Areel 20.8.1674 i EIIa:22, 3.3.1710) upplät magistraten platsen åt honom. Gåvan bekräftades av Krigskollegium den 11.10.1675 och av Carl XI i Ljungby den 17.1.1677. Tomten höll i bredden 50 och i längden 100 fötter. Utom denna tomt erhöll ”kvartermästare” David Lydinghielm enligt resolutionsboken den 10.5.1681 en tomt ”när Haga västan om Risås skantz in till bäcken” (mått lämnas). – På inspektor Jonas Ekeboms begäran befriades tillsammans med andra ”frånvarande som icke här vistas” konduktör Dawid Lyding från bakugnspenningar 1670. David Lydinghielm var fortifikationsbefälhavare i Göteborg 1671–94. Hans änka Anna Elisabeth Gripenwald protesterade tillsammans med Maria Valck i oktober 1695 (EIIa:11) mot att en av deras grannar inte endast brukade lägga upp stora partier timmer på sin tomt utan också mot

manier där lät förarbeta detta timmer, varav det uppstod ”outsägligt många stickor och spånor, så att derigenom kunde komma obotelig skada, eftersom samma man med sitt arbetsfolck umgicks owahrligen med Elden”. Dessutom köpte han upp stora partier med ved, som han lade upp uti sin gård ”Främmandom till Tienst. Det wore staden mycket prydligare, att låta Platzen på en så förnähm gata, med vackra huus bebyggas.” Grannen ämnade dessutom uppbygga och inrätta ”ett såpesiuderi på samma Tompt, som icke allena är Fahrilig för Eldzwåda, uthan dherjemte gifwer ifrån sig een sådan förgifftig stanck och lucht uthi en Stadh, att ingen kan boo eller lefwa dher breede wedh. Elliest har han smält Considerable partier Hårpöös och Hartz här i Stadhen och ännu kan hända ährnar mehr slijkt godz på samma sätt handtera, hwilket alt wij förmene sträfwar emot Stadzens Privilegier, Byggnings Balkar och Stadzlag.” De båda klagande kvinnorna hänvisade till att allt sådant som beck, tjära och tegelbruk hade förvisats utom staden.

Hösten 1708 skrev Anna Elisabeth Gripenwald till guvernören och bifogade en kopia av Kungl. Majrts upplåtelsebrev på tomten. Hon hade förmodat att platsen skulle vara fri från stadens pålagor, eftersom den hade upptagits och bebyggts på Kungl Maj:ts enskilda och avpålade masthamn. Men nu hade hon avkrävts tomtöre och sammanskottspengar och sedan något år ville man utsöka henne med exekution. Hon hade utkrävts mer än General Schönlebens hustru på sin tid hade måst ge för den tomt hon bebodde. Mycket kort tid därefter fick hon besök av stadsvaktmästare Stuuat ”med sitt anhang” som med våld hade tagit en kista med några pund lin i. Barnen hade sökt hejda stadstjänarna, eftersom modern var sjuk och kunde ”ta större alteration. men de fortsatte i sitt onda uppsåt” (E IIa:22, 4.2. och 3.3.1710). På grund av förnyade klagomål ingår det i magistratens registratur så sent som 22.12.1715 ett påpekande, att tomten icke hade upplåtits utan tomtöre. I januari 1714 företogs av P. Sjöström, Jacob Feigel och Jacob Svensson en ommätning av de tomter som gränsade till ”Kungl. Hamnen”. Man fann nu, att Lydinghielms änkas tomt höll i längden 155, bredden å södra sidan till Stora Hamnen 70 och i norra sidan 52 fötter. 1715 värderades byggnaderna till 1520 d smt. Tomten gavs inget värde.

Den 10.3.1716 sålde Anna Elisabeth Gripenwald och hennes anhöriga gården vid Stora Hamnen mellan kommandören Christen Gathenhielm i öster och Kungl. Majrts skeppshamn i väster för 2.100 d smt till mäklaren Daniel Croquet eller Crocat), som uppbjöd den 20.2.1721 och erhöll fasta den 12 december s. å. Troligen var den nye ägaren Daniel Croquet den granne över vilken Anna Valck och Anna Elisabeth Gripenwald hade klagat 1695, ty vid den tiden var han ägare av granntomten väster härom, 5.55. Den hade han köpt av Erik Dahlberg 1682 men förlorat omkring 1700 på grund av sina dåliga affärer. Efter Daniel Croquets död 1722 (begr. 2.1.1723) värderades hans arvingars hus och gård vid Stora Bommen. Av Christine kyrkas böcker framgår att Daniel Croquet och hans hustru hade tio barn, döpta i församlingen. Av dessa nådde sex vuxen ålder.

Elisabet Croquet, född 27.4.1682, gifte sig 15.8. 1718 med tolagsskrivare Lans Jacobsson. Paret behöll faderns gård.

Johannes Croquet, döpt 18.4.1685, kallades 1721 kommissarie. Han gifte sig 1732 med Maria Lovisa Lillie (hennes andra äktenskap), dotter av Mauritz Lillie till Aspenäs, död 1710. Paret förvärvade säteriet Hede i Lerum. Själv var Johan Croquet sedan 1723 ägare av Ölslanda Västergård och Ölslanda Södergård i Hedes grannskap. När Johan Crocat och hans hustru skulle ta Hede i besittning, så visade det sig att den föregående ägaren hade pantat bort själva mansgårdsbyggnaden, som förts bort till annan ort. (Folke Vigård: Lerums socken genom tiderna sid.173.) ”

System Agneta Croquet, döpt 1.1.1687, död 1743 (begravd 23.8.) var sedan 18.5.1720 gift med handlanden och mäklaren Esbjörn Schiller, född 1669, död 1742 (begr.10.9.s.å.).

En av sönerna, David Croquet (döpt 12.3. 1689) var 1717 kapten i amiralitetet. Han förde 1720 Skeppet ”William”, ägt av Matthias Schildt, Busck och J.A. Olbers. Vid bouppteckningen efter fadern var han utrikes. Det är möjligt, att det var han som på tomten omkring 1725 började det brännvinsbränneri, som övertogs av svågern Lans Jacobsson. (Stig Dymling tillskriver bränneriet fadern tobaksspinnaren och stadsmäklaren, fast han felaktigt kallar honom David i stället för Daniel i sin ”Bryggerinäringen i Göteborg. [3], Bryggare och bryggerier i Göteborg före 1810 : en förteckning”, sid 33).

Daniels dotter Anna Margareta Croquet (döpt 20.8.1690) hade 1.6.1722 blivit hustru till handl. Sigbrand Thornton (född 1687, död 1741). Efter hans död gifte hon 7.5.1744 om sig med amiralitetslöjtnant Adolf Rahmn.

Den yngste av sönerna var Gilbert Croquet, döpt 8.1.1692, död 1742 och begravd 2 juli, Vid faderns död var han stadsmäklare. Han stannade kvar i fädernegården hos system Elisabeth. I anslutning till honom står hela perioden 1722–33 gossen Petter Berg i längderna. Sista året Gilbert Croquet levde anklagades han i Sävedals härad för lönskeläger med Hindrik Almenackes änka Brita Andersdotter.

Lans Jacobsson hade 1730 skrivaren Nils Bruhn. I riksgäldskontorets lönelängder kallades Lans Jacobsson 1732 före detta tolagsskrivare. Påföljande år står det om honom att han är tjänstlös och uti stor vidlyftighet. 1734 i oktober redovisas det i magistratens årshandlingar (EIIb:12, 18.10.1734), varuti denna vidlyftighet bestod : det gällde bl.a. penningar, som uppburits för Alingsås fabriks fattighus, för bladtabak m.m. I början av 1734 arresterades han för sina underslev men han rymde ur stadens Corps de Gardie iklädd kvinnokläder och ryssduk (Se Berg II:5–6, 390). Eftersom man trodde, att hustrun hade hjälpt honom att fly, förvisades hon från staden. Lans Jacobsson och hans hustru återkom till gården här vid Stora Bommen, där han och hustrun övertog det brännvinsbränneri, som hade drivits på tomten. När bryggargillet rekonstruerades 1736 kom Elisabeth Croquet med. Lars Jacobsson avled 1739 (begravd Chr 4 december). Elisabeth Croquet bodde kvar i gården 1740 tillsammans med brodern Gilbert och mågen skepparen Abraham Wallman, som den 22.5.1739 (Chr) hade gift sig med Margareta Beata Jacobsson. Vid dopet tre veckor tidigare (!) av Wallmans son Jacob Laurentius den 1.5.1739 var morförädrarna, Carl Wallman, mons. Joh. Andr. Berggren och Esbjörn Schillers och Olai Peterssons fruar närvarande. Pojken avled fyra månader gammal.

Abraham Wallman, som står skriven för gården 1755, sökte burskap 7.8.1741 med motiveringen att han var ständigt boende här i Göteborg, att han var gift med en göteborgska och under de förflutna åren hade fört mindre skeep från Göteborg (EIIb:26, 7.8.1741). Burskap erhöll han 29.4.1743. Abraham Wallman kallas bryggare 1746, då han och svärmodern Elisabeth lånade 800 d smt av hans bror Carl Wallman och då intecknade deras ograverade gård vid västra hamnen (EIIb:41, 11.12.1741). Hösten 1748 krävdes skepparen Abraham Wallman av Joh. Hindr Ölisch på betalning för ett parti malt. Abraham Wallman förklarade sig ett år ha varit till sjöss. Under tiden hade svärmodern Elisabeth Croquet haft ganska ringa näring, varför han bad om anstånd.

Den 18.5.1755 ansökte Carl Wallman om ny inteckning i makarna Wallmans fasta och lösa egendom. I sammanhanget omtalas en skeppare Sven B. Wallman. På Carl Wallmans räkningar upptages begravningskostnaderna för sal. mad. Elisabeth Croquet 16.4.1755 och vad Carl Wallman kontant hade utbetalat till ”Madame Jacobsson” och hans svägerska under hans brors

frånvaro. I magistratens årshandlingar i hösten 1756 (EIIb:87, exhib 11.12.1756) omtalas , att avlidne tolagsbokhållare Lans Jacobssons vid Stora Hamnen belägna hus och gård hade anslagits till auktion den 2 november 1756 enligt mag.-prot. 30.10. 1756. Gården skulle vara ganska bristfällig, varför handelsmannen Anders Siöberg, murmästareålderman Johan Samuel Rancke och snickaremästare Sven Ahlin hade utsetts att besiktiga den. De fann, att byggningen åt gatan befann sig i någorlunda gott stånd, så att den kunde repareras men en mindre byggning inne i gården var så fullständigt förfallen, att den till förekommande av olyckor genast borde rivras. Brygghusbyggningen var alldeles hel men muren där var alldeles för svag. Byggnaden över porten, som saknade eldstad, kunde kvarstå en tid, om den försågs med nytt tak.

Fastigheten och bryggeriet övertogs av handelsmannen Volrat von Öltken, som senare startade ett stort bränneri och bryggeri på Stampen. I avsikt att bygga någon för staden nyttig inrättning inköpte staden 1758 denna fastighet – fortfarande kallad Lans Jacobssons gård – belägen på Stora Hamngatan mellan Niclas Brun Jeanssons och handl. Hans Brun Jeanssons hus i öster och Hästhamnen i väster. Någon dylik användning fann staden ej utan sålde tomten till direktören i Ostindiska Kompaniet Nicolaus Sahlgren, som åtog sig att där uppföra ett grundmurat stenhus i stället för det på tomten befintliga alldeles förfallna trähuset.

I auktionsprotokollet för den 9.4.1761 finner man följande:

”Utauktionerades så kallade Lantz Jacobssons hus vid Stora Bommen belägit som med villkor att köparen borttager och avröjer samma byggnad och platsen efter huset planerar men tomtstenen med all annor sten kvarlämnar och upplägger på den plats därtill utses kan. Gråstenen in uti gården med packbodas och plankverk blifwer orubbade emedan det icke försäljes.” Huset köptes av Jacob Karstedt för 501 d smt.

Den 23.5.1785 finner man följande uppbud: ”Kungl. Maj:t och Kronan lät för 333 riksdaler 16 sk. specie köpeskilling uppbjuda en i stadens norra del och femte kvarter vid Stora Hamnegatan mellan handelsmannen Niclas Björnbergs hus å östre och Hasthamnen å västre sidan belägen Tomt under namn av Lands Jacobssons Tomt, som tillhört högvälborne herrar Nicolaus Sahlgren och Alströmer och vilken tomt försåls sådan som den i en av framlidne Herr Översten och Riddaren Carlberg, under den 25 April 1761 författad Charta eller Plan af Masthamnen med närmaste Situation der omkring jemte den till följe af Kungl. Majts och Riksens Höglofl. Krigs Collegii Utslag den 5 maj nyssberörda år der till lagde del af Hamnen finnes utsatt genom utfärdat köpebrev av den 26 Martii 1785 under villkor att säljarna låta afflytta de på samma tomt för deras räkning uppförde Wagnbodas och platsen rengöra låta. Varandes denne tomt för Kungl. Majts och Kronans räkning hembuden till närmaste naboer herr direktören Martin Holterman å norre och herr Niclas Björnberg å östra sidan.”

I tomtöreslängden detta år 1785 står tomten skriven som ”Herr Majoren Baron Silfverskiölds tomter (bodas) eller Kongl. Majt:s och Kronans hus”.